

Necip Mahfuz'un Sufiliği ve Midak Sokağı'ndaki Sufi İmgeleri¹

Naguib Mahfouz's Sufizm and Sufi Symbols in Midak Street

Muhammed Ali MUHAMMEDİ

ORCID: 0000-0001-9832-1395

Öğretim Görevlisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay/Türkiye,
elmuhammedi@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 22.09.2021 Düzeltme/Revised: 21.10.2021 Kabul/Accepted: 22.10.2021

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/ cite as: Muhammedi, M. Ali (2021). Mahfuz'un Sufiliği Ve Midak Sokağı'ndaki Sufi İmgeleri.
Antakiyat, 4(2), 307-318

Öz:

Bu çalışmada Necip Mahfuz'un dini yönü ve sufiliği üzerinde durulmuş; romanı Midak Sokağı'ndaki sufi imgeleri irdelenmiştir. Mahfuz'un dinsiz olmadığı vurgulanmıştır. Yaşadığı çevreden ve onu etkileyen olgulardan bahsedilmiştir. Dini ve sufiliği anlama şekli konusunda bilgiler sunulmuştur. Yazarın sürekli hayatı anlamlandırmaya çalıştığı, hakikate ulaşmak adına sürekli değişim gösterdiği, hayat yolculuğunda bir duraktan diğerine gittiği, eserlerine ve özellikle Midak Sokağı'na bu değişimlerini nasıl yansıttığı, cümlelerinin gerisinde bunları nasıl işlediği aktarılmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise Midak Sokağı bağlamında Mahfuz'un derin felsefi imgelerinden, hayata dair hayatı anlamlandırmak adına birtakım ilke ve prensipler va'z edilmeye çalışılmıştır: Evrendeki düzen; bir kelebeğin kanat çırpmasına, sonbahar mevsiminde rüzgârın etkisiyle kurumuş bir yaprağın savrulmasına benzer; her şey birbirini etkiler ve her şey birbirinden etkilenir; her ne zaman bir tercih yapsak orada bir kapı açılır ve bilmediğimiz bir yola süluk ederiz; dönüşü yoktur; zira tercih yaptık ve yapmak zorundaydık; her ne zaman bir tercih yapsak, karşımızda iki kapı açılır; birinden giriş yapmalıyız, geri dönemeyiz; sonra hangi kapıdan girsek, orada da kapı ya da kapılar vardır; hayat hep böylece akıp gider ta ki ölene kadar. Kamil insan bu imgeleri anlamış insandır; rüzgârların esmesi, fırtınaların kopması, belalar ve musibetler kâmil insana işlemez; şeytan, kâmil insan için bir yardımcıdır; meleğe dönmüştür. Şeytanın kurduğu bütün hileler, nasıl olmuşsa olmuş her halükarda kâmil insan için bir ödüle dönüşmüştür; dünyaya değer verenin kaybedecek çok şeyi vardır.

Anahtar Kelimeler: Mahfuz, Midak Sokağı, Sufilik, Sufi Roman, Zukaku'l-Midak.

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2021 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

Necip Mahfuz'un sufiliği ve eserlerindeki sufi imgeleri konusunda bir takım tartışmalar bulunmaktadır; konu; onun laik olmasından tutun, dinsiz addedilmesine kadar gitmektedir; ayrıca eserlerinde sufi imgelerin onun "Tarık" adlı romanı ile başladığına dair yazılar mevcuttur (Demir, 2019).

Biz bu görüşlere katılmıyoruz; Mahfuz, dinsiz değildi; aksine derin bir mistik yanı vardı ve denildiği gibi "Tarık" adlı romanı, onun ilk sufi romanı değildir; Mahfuz, doğduğu mekân itibari ile dini ve sufi öğelerin arasında büyümüştür; zira 1911'in Kahire'si başkasına izin vermez; bulunduğu çevre Huseyni mahallesi, dini motiflerin bolca yer aldığı bir yerdir: Türbeler, camiler, dergâh ve dernekler, dervişlerin zikirleri. Mahfuz, aldığı felsefe eğitiminin etkisiyle ve öğrenme aşkının şevkiyle zor sorular sormaktaydı; bundan din dahi nasibini almıştır. Mahfuz'un bütün çalışmalarında sufilik sürekli hep vardır; "Tarık" romanı ile başlamamıştır; zira sufiliği sevmiştir; ne var ki yazar, bunu açıktan açığa işlememiştir; bize göre de en güzel yolu seçerek cümlelerinin arasına bu imgeleri serpiştirmiştir; "Midak Sokağı", buna en güzel örnektir.

Midak Sokağı yaşamı betimlemektedir; koskoca hayatı, küçücük bir sokağa sığdırmıştır; nerdeyse hayattaki bütün karakterleri sokağın içinde bulacağız; Yazar, bu eserde hayata dair görüşlerini sufi bir pencereden aralıyor; her karakter, yaptığı tercihin bedelini ödemektedir. Bu esere bakarak Mahfuz'un ne düşündüğünü anlayabiliriz; aslında Mahfuz hakkında ne ararsak burada bulmamız mümkün: Fikirleri, yaşam tarzı, din anlayışı, hayata bakışı. Yazar kendine dair her ne varsa o dönem için (Çünkü Mahfuz hakikati aradığından dolayı düşünceleri sürekli değişiklik göstermektedir.) cümlelerinin ötesine gizlemiştir.

Necip Mahfuz 1991 senesinde Fatımilerin Kahiresi'nin en eski mahallerin birinde, ehl-i beyte evliya ve salihlere muhabbet ile bağlı sufi tarikatlar üzerinde etkisi malum olan Cemaliye'de doğmuştur (Mumin, 2019); orada gündüzleyin ve gecenin sonlarında dervişlerin söyledikleri neşideler, evin içinde sürünürken kulağına gelen ilk seslerdi. Şüphesiz, çocukluğunda dünyayı davullarıyla gürültüye boğan bu topluluğu merak ediyordu ve yine şüphesiz verilen cevaplar onun bilgiye susamış zihnini kandırmaya kâfi gelmiyordu; sonra gözlerini oraya buraya çeviriyor ve bu dervişlerin hakikatini araştırmaya koyuluyordu; sonunda anladığı şu idi: Sufizm, folklorik şekillerden daha derindi; sezgi ve hayal âlemin derinliklerinde muhabbet ve zühdün değerlerini içinde barındırıyordu. Öyle görünüyor ki, mahfuz tasavvuf olgusunu son damlasına kadar yudumladı ve kadehte bir şey kalmadı; zira bu sınıfı ele aldığı eserleri, onun şeyhler ve müritleri hakkında çok şey bildiğini gösteriyor; artık anlamıştı veliler ile zakirler arasındaki farkı; illetli nefislere şifa veren ve onları Hakk'a ve hakikate ulaştıran yolları arayanlarla tasavvuf elbisesi altında gizlenen ve her hâlükârda hâkim sınıfın ceplerinde biriken servete göz dikenleri ve müntesiplerinin çokluğuyla güçlü makamlara gelenleri, dünyevi emellerini gerçekleştirmek için üç kuruşa beş takla atanları artık çok iyi biliyordu (Ali, 2014).

Dini Yönü

Mahfuz, dini bütün bir ortamda yetişmiştir; annesi, Ezher şeyhlerinden birinin kızıdır; yazarın çalışmalarını incelediğimizde İslam konusunda oldukça bilgisi olduğu görülür. Mahfuz, hayatı boyunca hiçbir kitabı birden fazla okumadığını, yalnız Kuran-ı Kerim'in bundan müstesna olduğunu söyler. Kuran'ı küçüklüğünden bu yana şevkle ve günlük olarak okumaktadır (Reca en-Nakkaş). Mahfuz bunu şöyle açıklar:

“Çocukluğumdaki hayatım **Sülesiye**'de kısa olarak; **Hikayat Haratina**'da detaylı olarak işlenmiştir. Talağı, çok evliliği ve yetim kalmayı bilmediğim doğal bir çocukluğum oldu. Büyüdüğüm ortam, anne babaya ve aileye sevgiyi aşlamaktaydı. Aile kurumunu kutsal bir varlık olarak görüyordum; aramızdaki yegâne kültür bağı dindi. (Ürün, 1994, 64)

Bir Kari, ismini hatırlamıyorum Kuran okurken benzersiz bir tarzı vardı. Ondan önce ve sonra hiç kimseden böyle tatlı bir okuyuş işitmedim. Kuran'ın üslubu benim eserlerimde büyük etkiye sahiptir. **Rahman Suresi**, beni etkileyen surelerin başında yer alır.” (Reca en-Nakkaş)

Mahfuz'a göre din, güzel ahlak ve hoşgörüdür; spor değildir; insanlara iyi davranmak, tüm vaktini namaz ve oruca ayırmaktan secde etmekten daha iyidir. O şöyle der: “Allah dinin bir spor salonu olmasını istemedi.” Yazar seyahat etmeyi ve kalabalıklar içine girmeyi sevmiyordu, bu sebeple hac ibadetini de yerine getirememiştir (Farac, 2017). Midak Sokağı'nda şöyle söyler: “Kâbe'ye yönelen kimse, gönlünde başka arzular taşırsa Allah onun sevabını eksiltir, duası kabul olmaz ve hüzne gark olur. **Kalbimde öyle şeyler var ki, anlatmak için zaman kifayet etmez; öyle şeyler var ki, akla hayale gelmez.**” (Mahfuz, 2006). Bu ifadelere bakarsak Mahfuz belki de sırf bu yüzden Hicaz'a gitmemiş olabilir; yukarıda Rıdvan Hüseyini'nin ağzından dökülen cümleler, onun Kâbe'ye karşı ne kadar derin duygular beslediğinin kanıtıdır; o, tertemiz duygularla Kâbe'ye yönelmek istiyordu; ne var ki, kendi ile mücadelesi henüz bitmemişti; bu yüzden bu kutsal yolculuk için kendisini hazır hissetmiyordu.

Dine bakış açısı yüzünden Mahfuz çok eleştirilir; bazıları, onu dinsiz olmakla itham ederken diğerleri bu görüşe katılmaz; Mahfuz, fikre karşı fikri savunuyordu; öldürmek suç ise, suça teşvik etmek de suç olmalıydı. “Evladu Haratina” adlı romanı Mısır'da oldukça ses getirdi ve bazı çevreleri rahatsız etti. 22 Şubat 1989 yılında **Nur'ul-İslam** adlı gazete, gündemine Salman Rüşdi olayını aldı; gazetenin neredeyse tamamına yakını bu olaya ayrılmıştı; gazeteye göre Mahfuz ile Rüşdi, ikisi de birbirinden farklı değildi. Gazete, işi daha da ileri götürerek Rüşdi'nin, Necip Mahfuz'un öğrencisi olduğunu ve ikisinin de nefislerini şeytana sattıklarını yazıyordu Mescid ve camilerde sürekli Mahfuz'un mürtet olduğu söyleniyordu. Şeyh **Ömer Abdurrahmân, Feyyûm** kasabası mescidinde sürekli bu konuyu işliyordu; 1989 yılı Nisan ayında Kuveyt **Enba** gazetesine verdiği demeçte o şöyle der: “*Salman Rüşdi ve Necip Mahfuz mürtedir. Kim İslam aleyhine konuşursa dinden çıkar; tevbe etmesi gerekir; yoksa öldürülür. Bu hüküm “Evlad Haratina”yı yazdığı zaman Necip Mahfuz için uygulansa idi Salman Rüşdi Şeytan Ayetlerini yazmaya cüret edemezdi.*” (Ürün, 1994)

Böylece Mahfuz'un öldürülmesi için fetva çıkmış oldu; geriye kalan ise bu kararı hayata geçirmektir (Reca en-Nakkaş).

Mahfuz, "Evladu Haratina" adlı çalışmasında dini simgelere bir takım semboller yüklemiş, kutsal değerleri kişileştirmiştir; bu, bazı çevreler tarafından dinsizlik olarak algılanmıştır; gerçekten öyle mi olmuştur; yoksa yazar hakikati araştırma yolunda duraklardan bir durakta biraz mola verme ihtiyacı mı hissetmiştir, bu romanı hangi saiklerle kaleme almıştır, bazı gizli çevreler bu olayı kullanmış mıdır; ya da mahfuz yazdığı onca yetkin çalışmasına rağmen Nobel ödülünü alamamış olmanın verdiği buruklukla bu esere yönelmiş olabilir mi? Zira bu eserden sonra ödüle layık görülmüştür. Bunları bilemiyoruz; ama bildiğimiz bir şey var: İnsan, psikolojik bir varlıktır; rüzgâr eserse yaprak kıvıldır ve insan denen meçhul bundan etkilenir.

Şimdi şu soruyu, bu olayı Mahfuz'a reva görenlere sormak gerek; şathiyeleri ile meşhur olmuş sufilere, "Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam Cevher-i lâmekân benim kevn ü mekâna sığmazam" diyen Nesimi'ye (Köle, 2014); "Allah beni bir gün huzuruna yükseltip, buyurdu ki: 'Ya Bâyezid, yarattıklarım seni görmek istiyorlar.' Ben de dedim ki: 'Beni vahdaniyetinle beze, bana enaniyyetini giydir, ahadiyetine yükselt. Yarattıkların beni görünce, seni gördük desinler. Sen, o olası ki, ben orada bulunmayayım'" diyen Beyazıd-ı Bestami'ye (Köle, 2014, 14) ya da "Ben Allah'a aşıkım, o da bana" ve "Ben dün gece evimde Allah ile beraberdim" diyen sufiye ne hüküm verelim? (Köle, 2014, 18)

Sufiliği

Mahfuz, sufiliği konusunda ise şunları söyler: "Sufilik, yorulduğum zamanlar dinlendiğim güzel bir bahçedir; onu zevkle okurum ama ona inanmam; çünkü gerçek sufilik, hayatı terk eder; ben hayatı terk edip inzivaya çekilemem, aksine insanları hayata çağırırım; insanın görevi, hayatın içerisinde olmaktır." (Ürün, 1994)

Ona göre mistizim; eşyanın zahiriyle değil, batını ile ilgilenir; o, bir takım haller ve işaretlerle baş başa kalmayı (vahdet), kendi ruhunda varlığını arayan salık için kaçınılmaz bir zorunluluktur; o öyle bir ruhtur ki, varlığını ve hayattaki gayesini, gerçekleştirmek için zahiri ilişkilerin molozlarında dolaşmaktan çekinmez; çünkü o hayatın içindedir ve hayata sıkı sıkıya bağlıdır.

Mahfuz diyor ki, "Başlangıçta tasavvufu yüksek mistik bir edebiyat olarak aldım; ne var ki sonra ondan özel bir şekilde etkilendim; yani beni hayattan koparmadı uzlete çekilmedim; aksine hayatın içinde kaldım ve mistik eğitimimi yaşamla, insanlarla ve işimle olan ilişkilerimi geliştirmek için bir vesile edindim." devamla diyor ki, "Tasavvufun etkisi 'Tarik', 'Serserat'u Fevk'an-Nil', 'Leyali Elf Leyle' ve 'Melhametu'l-Harafiş' adlı romanlarımda kendini belirgin şekilde gösterir ve bu çalışmalarda tasavvuf hayata doğru yönelişi ifade eder; o, hayattan kaçış değildir (Darü'l- Hilal, 2020).

Mahfuz'a göre tasavvufun mertebelerine gelirse, o şöyle söyler: "Tevbe, Allah'tan ve ebedi manalarından uzak olan her şeyden uzak olmak. Mücadele, bilim, sanat ve iyilikten kişiyi alıkoyan nefsin iğvalarıyla mücadele etmek. Uzlet, gücünü insanların hayrı için

kullanmana imkân verecek kadar insanlardan tecrit olmak. Takva, Allah yolundan insanı alıkoyan şeylerden sakınmak. Vera, en ufacık bir şüpheyi dahi sadırda barındırmamak. Zühd, insanlara zarar veren bir menfaatçilik olmamasıdır; ancak masumlar, medeniyet mirasından faydalanabilir. Sukut, Allah ile çok mülaki olmak. Açlık, mideyi ruhun üzerine ağırlık yapmamak. Hürriyet, kişiyi Allahtan alıkoyan her şeyden bağımsız olmaktır; bencillik ve sermaye gibi.

Yegâne meşguliyetin Allah olmalı; tek ve sürekli sevgilin Allah; o zaman hakikati ve marifeti elde edersin kendi zatından Hakk'ın tarafını bilmen için; rahmet ve muhabbeti elde edersin kendi zatından hayrın tarafını bilmek için; tabiatı ve sanatı elde edersin, zatından cemalini bilmek için; ya da tasavvuf, Allah için; bencillik için değil; Hakk'ı, hayrı ve cemali kazanmaktır." Mahfuz bir keresinde mistik felsefesini açıkladı: "Dünyadan sızlanmayı bir tarafa bırakın, şuursuzca hareket edenin gerisinde hikmet aramayın, gücünü faydalı olana sakla, sana takdir edilene razı ol, üzüntü ve kederin girdabında sevgiye ve melodiye yönel."

O sürekli aşk peşinde koşar, beşikten mezara kadar; eğer sevgi olmasaydı sular kurur, gökyüzü fesada uğrar ve ölüm her tarafta kol gezdi; aşk ise varlığın sırlarını keşfetmek için bir anahtardır; bir saat aşk esintisi bir ömür boyunca esen rüzgârların kötülüklerini örter; en güzel son, özlemdir; sevgili vücut libasından sıyrılmış olabilir; fakat aşkın kendisi asla kaybolmaz; varoluş mücadelesi ancak aşk ve ölüm arasında vuku bulur; bir gün birisi onu bir cenazede gördü ve ona merhumu sordu, "Asil bir adamdı, yaşına rağmen aşk kalesini terk etmeyi hiç düşünmedi" diye cevap verdi.

O bir vaizdir, lakin güzel bir kadının nasihatlerine kulak verir: "Benden yüz çevirme, yoksa hayatın boyunca kaybettiğin en büyük için pişmanlık duyacaksın." Dünya sevgisi içinde nice şükür işaretlerini barındırır; o her güzele tutkun bir burhandır ve nice sabır alametleri... İslah edilmesi dünya ehlinin 'Korkunun akibeti barışın akibetinden daha vahimdir' sözünü idrakten geçer; mana, harekette gizlidir; Mahfuz'un mesel-i Alası ise iyi bir adamdır, kerameti sürekli olarak insanlara hizmet ve Allah'ı anmada tecelli eder; yüz yaşına geldiğinde sarhoş olur raks eder, şarkı söyler ve yirmi yaşında bir bakire ile evlenir (Muhammed Şair, 2021).

Hakikat Arayışı

Mahfuz, hayatı boyunca hakikati aramış ve sürekli sorgulamıştır; amacı, en iyiye ulaşmaktır; bu sebeple zaman zaman şüphelere gark olmuş; yeri gelmiş küfrün bataklığında çamura bulanmış; yeri gelmiş en çirkin günahlarda kendini bulmaya çalışmıştır; bu sebeple insanları yargılamak, insanlara düşmez; insan, kebaire dalmadan kemale eremez; inkâr etmeden iman edemez; Yüce Kral (Allah), insanları kendi haline bırakmış "Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" demiştir. Hz. Ali'den gelen bir menkıbede, onun; mescitte bir bedeviyi tadil-i erkâna riayet etmeden namaz kılarken gördüğü rivayet edilir. Hz. Ali namaz bitiminde bedeviyi uyararak namazı iade etmesini ister; bu sefer bedevi namazı güzel bir şekilde erkâna riayetle kılar ve akabinde Hz. Ali sorar: "Şimdi söyle, hangi namazın daha makbul oldu, birinci kıldığın mı yoksa ikincisi mi?" Bedevinin cevabı ilginçtir: "birincisi." Hz. Ali şaşırır, "Neden?" diye sorar; "birinci kıldığım, hatalar ve yanlışlarla dolu olsa bile ben onu Allah için kılmıştım;

ikincisini ise her ne kadar dışardan güzel görünse de içerisi şirkle doludur; zira onu senden korktuğum için kıldım” der, bedevi; bunun üzerine Hz. Ali adama bir cevap vermez.

Mahfuz, şüphenin girdabında yazdığı romanı **“Kalbu’l-Leyl”**de anlatıcı Cafer’in lisaniyla şöyle söyler: “Aklın dünyasını keşfettim ve büyülendim; nevi şahsına münhasır musibetlerim, aklım ve Allah’a olan rasih imanım arasındaki kavgalarla gelişti ve büyüdü; halis imana olan güvenim, kalbin diline olan güveni kadar sarsıldı.” Sonra romanı **“Rihletu ibni Fatuma”** ile şüpheleri tamamen izale olur; İbn Fatuma Allah’a gönülden inanan bir mümindir; ne var ki, Müslümanların İslam’ı yanlış anlamalarına kızdığı için terk-i diyar eylemiştir; uzun bir gurbetten sonra ezanı dinlediği an duyduğu sevinç Mahfuz için derin anlamlar içermektedir (“es-Sufiyye Fi Edeb-i Necip Mahfuz” 2012).

Sufi Roman

Sufi roman; Arap dünyasında ve özellikle Mısır’da, maddenin haddini aştığı ve insan ilişkilerini değersizleştiren hayatın hızlı temposunun her tarafı sardığı bir çağda, kendini gösterdi ve insanın bitmez tükenmez anlama çabası ve sorularına cevaplar araması etrafında zor sorular ileri sürerek onun, evrenle ve Allah ile olan rabitasını, gerçekte olan problemlerini içeren mistik sahnelerin vazgeçilmez unsurlarından biri oldu.

Bu tür; başta Mısır olmak üzere, aşırılıklara ve şiddet söylemlerine karşı mücadele ile birlikte, 80’li yıllardan bu yana büyük gelişme kaydetti; çünkü romanın mistik âlemi; çeşitliliğe saygı duyma, farklılıkları kabul etme, başkalarıyla meşgul olmak yerine insanın kendi iç dünyasına yönelmesi, aşk-ı ilahi üzerinde yoğunlaşma, “Yaratılanı hoş gör Yaratandan ötürü” düsturu ile insanlığa sevgi besleme, kin duygusundan uzaklaşma, hoşgörü değerlerini baş tacı yapma, insanların birbiri ile ayırım gözetmeksizin kaynaşması gibi değerleri beraberinde getirdi; bunun sonucu olarak Arap edebiyatı kendi öz kültürüne dönerek batılılaşma çağrılarını kulak tıkadı (Hafız, 2021).

Bu alanda eser veren birçok romancı var; ne var ki Mahfuz, ilktir; zira doğup büyüdüğü çevre mistik unsurlarla yoğrulmuş, kulağında sürekli bir şekilde dervişlerin ilahileri çınlamıştır; ve aldığı felsefe eğitimi de bu aleme yabancı değildir; aksine oldukça ilgilidir; bütün bu saydığımız sebeplerden dolayı Mahfuz sufi okumaları sevmektedir; zaten oldum olası gizli ve gizemli işler onu cezbetmektedir; Mahfuz, aşağı yukarı bütün eserlerinde bu imgeleri hissettirmiş, gizlemiş açığa çıkarmamıştır; ta ki **“Tarık”** romanına gelinceye kadar; artık bu eserden başlayarak imgelerini açıktan açığa ilmek ilmek dokumuştur.

Romandaki Sufi İmgeler

Midak Sokağı, Mahfuz’un sufi imgeleri gizli bir şekilde cümlelerinin ötesine yerleştirdiği önemli romanlarından bir tanesidir; yazar, sokağı anlatırken esasında hayatı betimlemekte; yaşamın zorluklarını ve zıtlıklarını, insanların ikiyüzlü davranmalarını, değer yargılarını, işin içine para ve şöhret girdiğinde nasıl değiştiklerini, sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini, çıkarları uğrunda her şeyi mubah gördüklerini, verdikleri sözleri nasıl unuttuklarını, gizemli bir şekilde irdelemektedir.

Romandaki ana karakter, sokağın güzel kızı **Hamide'**dir; okumamış, tecrübesiz, ama zeki ve arsızdır; fazla şımarıktır (Muhammedi, 2021). Bu güzel kızdı hoşlanan iki kimse vardır. Bunlardan birisi de, fakir ve iyi huylu berber **Abbâs el-Hulv'**dur (Yüksel, 1992). Genç adamın küçük bir dükkânı vardır; kendisi dindardır; kanaatin bitmez bir hazine olduğunu söyler hep. Hamide, çevrede kendisine en uygun kocanın Abbâs olduğunu çok iyi bilmektedir. Ancak onun fakir bir berber olması, Hamide'yi bir takım endişelere gark etmektedir; çünkü Hamide az ile yetinecek bir kız değildir; onun bütün arzusu, iyi bir yaşam, güzel elbiseler, mücevherlerdir; kısacası nefsi Hamide'yi esir almıştır; gözü başka şeyi görmez; yetişme tarzı bunda etkilidir; çünkü üvey annesi kızını bu şekilde yetiştirmiştir; aslında annesi de bu konuda çok suçlu değildir; kadıncağızın heybesinde mana âleminde ne vardır ki, ne versin! Bu konuda bize en iyi örnek Rıdvan Hüseyin'i'dir, mana âlemini keşfetmiştir; o âlemin tarifi imkânsız bir âlem olduğunu idrak etmiş, dünyaya yüzünü çevirmemiştir; herkese iyilik yapma peşindedir; geçim ehlidir, sokakta herkes ona saygı duymaktadır; romanın sonuna geldiğimizde sokağın tek kazananı Rıdvan Hüseyin'i'dir; zira arzularına gem vurmuş, hayatın onun için kurduğu tuzaklardan feraseti sayesinde sıyrılabilmıştır; diğer karakterler; yaptıkları kötü tercihler sebebiyle bir şekilde tercihlerinin bedelini ödemişlerdir.

Abbas çok para kazanarak Hamide'ye iyi bir hayat verme düşüncesindedir. Bu sebeple **Hüseyin Kirşa'nın** önerisini kabul ederek İngiliz ordusunda çalışmaya karar verir. Kampa gitmeden önce Hamide'den kendisiyle nişanlanması ister; Hamide istemeyerek kabul eder. Abbâs'ın sokaktan ayrılmasından sonra başka bir talip daha çıkar: **Selim Ulvân**. Kendisi çok zengindir; elli yaşlarında olup evli ve dört çocuk babasıdır; Hamide'yi görmüştür; onu derin bir arzu ile istemektedir; zira şehvetine düşkündür. Konuyu, Hamide'nin analığına açar. Hamide ve analığı paranın sıcak nefesini iliklerinde hissetmişlerdir; teklifi hemen kabul ederler; Abbas ise unutulandıktan olmuştur; ne var ki, her ikisinin de varlıklı bir hayata olan hevesleri kursaklarında kalır; ağır bir hastalığa yakalanan Selim Ulvân, evlenmekten vazgeçmiştir. Bu arada sokak sakinlerinden olmayan **Farac İbrâhîm** isimli bir şahıs kendini gösterir; toy ve tecrübesiz Hamide'yi baştan çıkarır; onu, kendisiyle yaşaması için ikna eder. Ne var ki Hamide çok geçmeden yeni sevgilisinin bir kadın simsarı olduğunu anlar; adam, İngilizleri eğlendirmek için mısırlı kızları kullanmaktadır (Yüksel, 1992). Artık Hamide seçiminin bedelini ödeyecektir; çünkü nefis emzikli bir çocuğa benzer, verdikçe daha çok ister; annesi onu süttten kesmediği müddetçe emmeye devam eder; insanın arzuları hep böyledir “bir şey olmaz” diyerek başlanan kötü alışkanlıklar, insanı çıkılmaz bir girdabın içine sürükler; “Tek bir kadehten bir şey çıkmaz.” diyerek içki müptelası olan, sonra esrar ve eroin batağına saplanan, sonra bütün varını yoğunu kaybeden insanların feryadı gök kubbeyi inletmektedir.

Abbâs birkaç ay sonra izne gelince gerçeği öğrenir; bu olaya sebep olanlardan intikamını alacaktır (Yüksel, 1992); zira incinmiştir, terkedilmiş olmayı kendine yediremez; nefis yine burada devrededir; Abbas, olayı bütün yönleriyle araştırmadan bu işi kökünden çözmeye kararlıdır; ne var ki, Abbas da burada tamamen masum değildir; Hamide'yi çok iyi tanması ve ne istediğini bilmesine rağmen duygularına yenilmiş; kıza evlenme teklifinde bulunmuştur; zira ikisi yan yana getirildiğinde çok da uyumlu bir aile olmayacakları baştan bellidir;

birbirlerine ak ile kara kadar zıttırlar.

Abbas, bir gün caddede tesadüfen Hamide ile karşılaşır; ona sitem eder, Abbâs'ın kafasından geçen şeyleri hemen okuyabilir Hamide. Kız, onun bu duygularını kendi çıkarı için kullanmaya karar verir. Abbâs'ı kullanarak Farac'tan öcünü alacaktır. Olayın sonunda Abbas, İngiliz askerleri tarafından öldürülür; Hamide ağır bir şekilde yaralanır; Farac ise ortada yoktur. Abbas, tek kusuru saf bir sevgiyle sevmek olan bu şahıs, bedelini hayatı ile ödemiştir; belki de kurtulmuştur, nefsinin tutanlar için zindan hükmünde olan dünyadan. Hamide ise en değerli varlığını güzelliğini kaybetmiş olarak yaşamak zorundadır; artık bundan sonra kimse yüzüne bakmayacaktır; aradığı şöhreti ve zenginliği kaybetmiştir tamamen; bu yüzden belki de en bahtsız kişi Hamide'dir.

Rıdvân Hüseyin'in hayatı imtihan ve sıkıntılarla geçmiştir; evlat acısının ne demek olduğunu iyi bilir; ama buna rağmen Allah'ın rahmetinden ümit kesmemiştir; Rıdvân Hüseyinî, sokakta yaşanan olaylardan kendini sorumlu tutar; onun bu hali evliyalardan özelliğidir; Allah'ın veli kulları, hep kendilerini suçlar, kendilerini düşünmez, başkaları için yaşarlar; onlara göre dünyada barış olsun, kan dökülmesin ölene kadar kuru ekmek yemeğe razıdırlar; insanlar gülerken onlar ağlar; yani insanlar, günahlar içinde şuh kahkahalar atarak eğlenirken veli kullar bu insanların akıbeti için gözyaşı dökerler; onlara göre bu dünya bir gölgeliktir; burada onlar durakta bekleyen yolcudan farksızdırlar; bu nedenle dünyaya itibar etmezler; bir kere "Allah" demeyi bütün cihana tercih ederler.

Rıdvân Hüseyinî dara düşmüş insanları gözlerinden tanırdı; hayatında tek bir günü iyilik yapmadan geçirmek istemezdi; yoksa evine üzgün bir şekilde dönerdi. Sokaktakiler, onu zengin birisi olarak telakki ederlerdi. Dr. Bûşî onun hakkında şöyle der: "Hasta isen Seyyid Hüseyinî'ye dokun; ümitsizliğin pençesinde isen yüzüne bak; kederli isen kulak ver sesine." (Necip Mahfuz, 2006). Yani kimin ne derdi varsa çaresi Allah'ın izniyle Rıdvân Hüseyinî de mevcuttur.

Sokak, eski zamanlarda gayet debdebeli ve gösterişliydi. Şimdilerde ise kendini bütün dünyadan soyutlamış, yalnızlığın içine gömülmüş bir şekilde yaşam mücadelesi veriyor, bütün eskimiş her şey gibi. Her şeyin bir vakti vardır; bir gün iyi olan, diğer gün kötü olur; her yeni eskimeye mahkûmdur; her şeyin bir zirvesi ve bir zevali vardır; eskiden zengin ve itibarlı insanların mekânı idi burası; şimdilerde ise her türden adamı bulabilirsiniz: Dilencilerin efendisi Zita, hırsızların şahı, kabir hırsızı Dr. Buşî ve luti muallim Kirşa.

Necip Mahfuz'un romanda vurgulamak istediği temalardan birisi de aslında aşk-ı ilahidir. Derviş'in okuduğu beyit aşk hususunda bize ipuçları verir: "**Aşka sırtını dönen, kederinden ölsün; âşık olmadan ölen iyi bir ölümle ölmemiştir.**" (Mahfuz, 2006). Aşk, bedel ister; aşk, bir şeye tutkuyla bağlanmak demektir; aşk, yüce bir davadır; aşk, kendinden geçmektir; maşukun bedeninde, onun varlığında var olmaktır; aşk, tarifi imkânsız bir kelimedir; aşkı tarif etmeye çalışmak, bilinmezlik deryasında kürek çeken kayıkçıya benzemektir; aşk, ilmihaldir; ancak yaşanarak bilinebilir; aşkın girdabında boğulmadan ölen, boşuna ölmüştür; hatta hiç yaşamamıştır; âşık olmadan, celladı ile

karşılaşan, çok şey kaybetmiş demektir; Aşk, bedel ister, sevmek, bedel ister; aşk, acısız olmaz. Ucunda ölüm olmayan aşk, aşk değildir; çile çekmeyen, âşık değildir.

Romadaki karakterlerin ortak noktası, tercihlerinin sonucunu görmeleridir; maddeyi seçenler kaybediyor; manayı seçenler kazanıyor. Hamide ve Hüseyin Kirşa, maddeyi temsil ederken; Rıdvan Hüseyinî ve Şeyh Derviş, manayı simgeliyor. Ruh olmadan ceset bir işe yaramaz; mana olmadan madde bir işe yaramaz. Madde ve mana ile yürümek lazım. İnsan, ruh ve cesetle insandır; biri olmadan, diğeri işe yaramaz.

Herkesin imtihanı kendine göre; Allah, dağına göre kar veriyor. Selim Ulvan evinde güzel ve sadık eşi varken, başka kadınlara gidiyor. İçerideki düşman, dışarıdakinden çok daha tehlikelidir. İbrahim Farac, Hamide'ye ve sokağa İngilizlerden daha fazla zarar verdi. Sokağı terk etmek, sokaktakilere yaramıyor; buradan çıktıklarında sudan çıkmış balığa dönüyorlar.

Mahfuz'a göre en tehlikeli düşman içerdeki gizli düşmandır; aslında insanın en büyük düşmanı yine kendi içindedir; bir insanın kendisine yaptığını bir başkası ona yapmaz; dolayısıyla nefsidir, arzularıdır; Kuran ayetinde denildiği gibi, "Kendini temizleyip tezkiye eden kurtuluşa ermiştir." Sokak, hayatın kendisidir ve yazara göre kişi, hayatın içinde kalmalı ve ona sıkı sıkıya sarılmalıdır, yani halk içinde hakk ile beraber olmak Mahfuz'un sufi bakış açısidir; insan hep hayatta kalmalı ve ahlaklı olmalıdır.

Abbas'ın ölüm haberi sokağa ulaştığı zaman Kâmil Amca, olduğu yere yığılır; duyduklarına inanamaz; işe bakın ki, Kâmil Amca'ya kefen aldığı söyleyen genç, ihtiyardan önce ruhunu teslim etmiştir. Kimin ne olacağını, başına ne geleceğini kimse bilemez; bir saniye önce gülüp eğlenen bir saniye sonra ölebilir; "bugün yarın ölür" diye gözüne bakılan kimsenin ayağa kalktığı çok görülmüştür. Haber, Ümmü Hamide'nin kulağına gidince bütün sokağı inletir. Bazıları, kadının ölemediği değil; öldürene ağladığını söylüyordu. Niçin öldürene ağlıyordu Ümmü Hamide, Öldüren İngiliz askeri olduğu halde? Çünkü asker demek para demektir; Mısır halkı öyle ya da böyle savaştan mutlu idi; birçok mısırlı geçimini buradan sağlıyordu; Ümmü Hamide için manevi değerlerin hükmü geleneksel idi; bilinçli bir inanç değildi; onun için önemli olan karnının doyması idi; ev sahibesi ziyaretine gelince, "Peygamber gelmiş gibi sevindik" cümlesi bunu ispatlıyor; zira Ümmü Hamide bir çöpçatandı ve geçimini bu şekilde karşılıyordu.

Selim Ulvân da ölüye değil, ölümün sokağa gelmesine üzülmüştü; ölümden çok korkuyordu; çünkü hayata bağlıydı; kaybedecek çok şeyi vardı: serveti. İbadet yönünde de çok bir şey yaptığı söylenemezdi; bu sebeple Ahiret'te kendisini neyin beklediği konusunda en ufak bir bilgisi yoktu; bütün mesaisini servet biriktirmek ve şehvetini tatmin için harcamıştı (Mahfuz, 2006).

Mahfuz burada servet biriktirmenin çok faydalı bir şey olmadığına vurgu yapıyor; ona göre halk içinde Hakk ile beraber olacaksınız ve yaratılanı yaratandan ötürü hoş görüp elinizdekini onlar için harcayacaksınız; bununla birlikte meşru olan dünyevi zevklerden de kendinizi mahrum etmeyeceksiniz.

SONUÇ

Diyebiliriz ki, Mahfuz dinsiz bir insan değildi; sadece hayatı sorguluyor; hakikate ulaşmaya çalışıyordu; hiçbir dine bilinçli bir şekilde karşı değildi; ancak o, aşırılığa karşıydı; ahlaklı olmayı, iyilik yapmayı, toplum içinde kalıp hayatın gerçekleriyle boğuşmayı tercih ediyordu; ona göre, insanlara iyilik yapmak ve erdemli olmak İslam'ın temel esaslarından sayılmalı, ahlak ve erdem temelleri üzerinde yükselmeliydi; zira İslam'daki şekli ibadetler ona göre sporu andırıyordu ve Allah'ın istediği bu değildi.

Mahfuz, eserlerinde aslında hep kendini sorgulamış, hayatı anlamlandırmaya çalışmış; vardığı sonuçları insanlarla paylaşmıştır; çalışmalarında hep bu gerçek vardır; bunlar incelendiğinde bu hakikat, gün yüzüne çıkar; düşüncelerini sofistike bir şekilde kitap sayfalarının arasına sızdırmıştır; ona göre inandığı değerler, duraklardan bir duraktır; gün gelmiş şüpheye düşmüş; gün gelmiş küfre batmış ateist ve sosyalist olmuş; bir zaman deizmin tedirginliklerinde kendini ifade etmeye çalışmış; gün gelmiş güvenli bir liman olan sufiliğe sığınmıştır.

Aslında hayat budur: İnsanın arayış içinde olması. Şeytan da melek de bunun için vardır; bunların en temel vazifesi insanı eğitmektir; bela diye bir şey yoktur; her şey hayır ve iyiliktir; insanın bir üst basamağa çıkması için var edilmiş olgulardır. Bu dünyada insan serbest bırakılmıştır; iyilik ya da kötülük insanın elindedir; sonsuz bir şekilde iyi olmaya çalışmak ve sonsuz bir şekilde kötülüğü yaşamak; insan hürdür; öğrenmesi ve bir üst makama çıkması için bu gereklidir; tercih yapmalıdır ve her şeyi yaşayarak anlamaya çalışmalıdır; Midak Sokağı'nda bu imgeleri görmekteyiz; Mahfuz, romanda hayatı çok güzel özetliyor; onu bir sokağa tıkıp sokak üzerinden anlatmış; hayatta bulunan ne kadar değişik karakter mevcut ise sokağa doldurmuş ve sonra bunların yaptıkları tercihleri edebi bir dille ifade etmiştir.

Evrendeki düzen; bir kelebeğin kanat çırpmasına, sonbahar mevsiminde rüzgârın etkisiyle kurumuş bir yaprağın savrulmasına benzer; her şey birbirini etkiler ve her şey birbirinden etkilenir; her ne zaman bir tercih yapsak orada bir kapı açılır ve bilmediğimiz bir yola süluk ederiz; dönüşü yoktur; bir nehirde iki kere yıkanamazsınız ve artık bedelini ödememiz gerekmektedir; zira tercih yaptık ve yapmak zorundaydık; her ne zaman bir tercih yapsak, karşımızda iki kapı açılır; birinden giriş yapmalıyız, geri dönemeyiz; sonra hangi kapıdan girsek, orada da kapı ya da kapılar vardır; hayat hep böylece akıp gider ta ki ölene kadar. Kâmil insan bu imgeleri anlamış insandır, Rıdvan Huseyni gibi. Rüzgârların esmesi, fırtınaların kopması, belalar ve musibetler kâmil insana işlemez; şeytan, kâmil insan için bir yardımcıdır; meleğe dönmüştür artık. Şeytanın kurduğu bütün hileler, nasıl olmuşsa olmuş her halükarda kâmil insan için bir ödüle dönüşmüştür; Selim Ulvan'ı ele alalım, bütün servetine rağmen dünyada mutlu değildir ve ölmekten son derece korkmaktadır. Dünyaya değer verenin kaybedecek çok şeyi vardır; dünya onu hep öğütür.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ali, Hasan Ammar. "et-Tasavvuf ve'l-Edeb". 2014. Erişim 07 Eylül 2021.
<https://www.elwatannews.com/news/details/543594>
- Daru'l- Hilal. "Necip Mahfuz...Beyne'l-Felsefeti ve't-Tasavvuf". 2020. Erişim 07 Eylül 2021.
<https://www.darehilal.com/News/699228.aspx>
- Demir, Ethem. "Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman". *Tekirdağ İlahiyat* 5/1 (2019), 39–60.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/745364>
- Farac, Nasma. "Lem Ezheb Li Mekke Bi Sebeb'iz- Ziham". 2017. Erişim 12 Temmuz 2021.
https://www.masrawy.com/news/news_egypt/details/2017/8/30/1146452/-في-ذكرى-وفاته-نجيب-محفوظ-في-أشهر-حوار-له-لم-أذهب-لمكة-بسبب-الزحام
- Hafız, Hasan. "er-Rivayetu's-Sufiyye Tezdehiru Fi Asr'l- Maddiyye". 2021. Erişim 07 Eylül 2021.
<https://m.akhbarelyom.com/news/newdetails/3431754/1/-عصر-المادية-في-عصر-الصوفية-تزدهر-في-عصر-المادية-1/>
- Köle, Yasemin. *İlk dönem tasavvufunda Şathiye*. Bursa: Uludağ, 2014.
- Muhammed Şair. "et-Tasavvuf Inde Necip Mahfuz". Erişim 07 Eylül 2021.
https://www.medinaportal.com/naguib_mahfouz_unpublished/
- Muhammedi, Muhammed Ali. *Midak sokağı romani incelemesi*. Antakya: iksad Yayınevi, 2021.
<https://iksadyayinevi.com/home/midak-sokagi-romani-incelemesi/>
- Mumin, Bilal. "Mine'ş-Şek ile'l-Yakin...Rihletu't-Tasavvuf Fi Edeb-i Necip Mahfuz". 2019. Erişim 07 Eylül 2021. <https://aswatonline.com/2019/12/14/-من-الشك-إلى-اليقين-رحلة-التصوف-في-أدب-ن-1/>
- Necip Mahfuz. *Zukaku'l-Midakk*. Kahire: Daru'ş-Şuruk, 2006. Basım, 2006.
- Reca en-Nakkaş. *safahat Min Müzekkirat-ı Necip Mahfuz*. Daru'ş-Şuruk, ts.
- Ürün, A. Kazım. *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1994.
- Yüksel, Azmi. "Necip Mahfuz ve Zukaku'l-Midakk Adlı Romanı". *Gazi Üni.Eğitim Fak. Dergisi* 8/1 (1992), 283–305.
- "es-Sufiyye Fi Edeb-i Necip Mahfuz". 2012. Erişim 07 Eylül 2021.
<https://akhbarak.net/news/1180444/articles/9033240>

Extended Abstract

Naguib Mahfouz's Sufizm and Sufi Symbols in Midak Street

There are some debates about mysticism and mysticism images in the works of Naguib Mahfouz. Subject; from being secular to being considered irreligious; there are also articles stating that the mystical images in his works started with Tarık's novel. Mahfouz was not an atheist; on the contrary, he had a deep Sufi side and his novel Tarık, as it is said, is not his first Sufi novel; Mahfouz grew up among religious and mystical elements in his birthplace; 1911 does not allow anyone else for Cairo; neighborhood Hüseyini is a place where religious motifs abound: mausoleums, mosques, lodges and societies, dhikr of dervishes. Mahfouz was asking difficult questions under the influence of his philosophy education and enthusiasm for learning; even religion has had its share. Sufism is always present in all of

Mahfouz's works; Tarik did not start with his novel; because he loves mysticism; however, the author did not explicitly state this; he chose the most beautiful way in our opinion and sprinkled these images between his sentences; "Midak Street" is the best example of this. In conclusion, we can say that Mahfouz only questions life; he was trying to reach the truth; he was not consciously against any religion; but he was against extremism; he preferred to be moral, to do good, to stay in society and to grapple with the realities of life; According to him, doing good to people and being virtuous should be counted among the basic principles of Islam, and should be built on the foundations of morality and virtue; Because the forms of worship in Islam were like sports for him and according to him, Allah did not want this. Mahfouz always questioned himself in his works and tried to make sense of life; shared his results with people; there is always this truth in his work; when these are examined, the following truth emerges; he skillfully concealed his thoughts between the pages of the book; according to him, the values he believes in are one step from the stops; the day came when he doubted; the day came and he became an atheist and socialist; once tried to express himself in the concerns of deism; One day he took refuge in Sufism, which is a safe harbor. Sufi principles derived from the novel: One should seek. That's why both the devil and the angel exist; their most basic duty is to educate people; there is no such thing as trouble; everything is good and good; they are phenomena that are created for human beings to rise to a higher level. In this world man has been released; good or evil is in the hands of man; endlessly trying to be good and endlessly living evil; man is free; this is necessary for him to learn and rise to a higher authority; he should make a choice and try to understand everything by experiencing it. Order in the universe; it is like the flapping of a butterfly's wings, or the blowing of a leaf with the effect of the wind in autumn; everything affects each other and everything is affected by each other; whenever we make a choice, a door opens there and we slug into a path we don't know; there is no turning back; you cannot bathe twice in one river; and now we have to pay the price; because we made a choice and we had to; whenever we make a choice, two doors open before us; we have to log in from one, we can't go back; then whichever door we enter, there is a door or doors; life always flows like this until it dies. Perfect human being is a person who understands these images. The blowing of the winds, the breaking of the storms, the troubles and calamities do not affect the perfect person; the devil is a helper for the perfect man; he has now turned into an angel. All the tricks of the devil, however, have turned into a reward for the perfect person. He who values the world has much to lose; he who pursues his desires seems to win first; but then it is slowly drawn into a vortex; man who does not restrain his desires has become a slave to his soul; nafs always wants more; it has no end; its end is frustration and regret; Hamide is a good example for us in this regard.

Keywords: Naguip Mahfouz, Midak Street, Sufism, Sufi Novel.